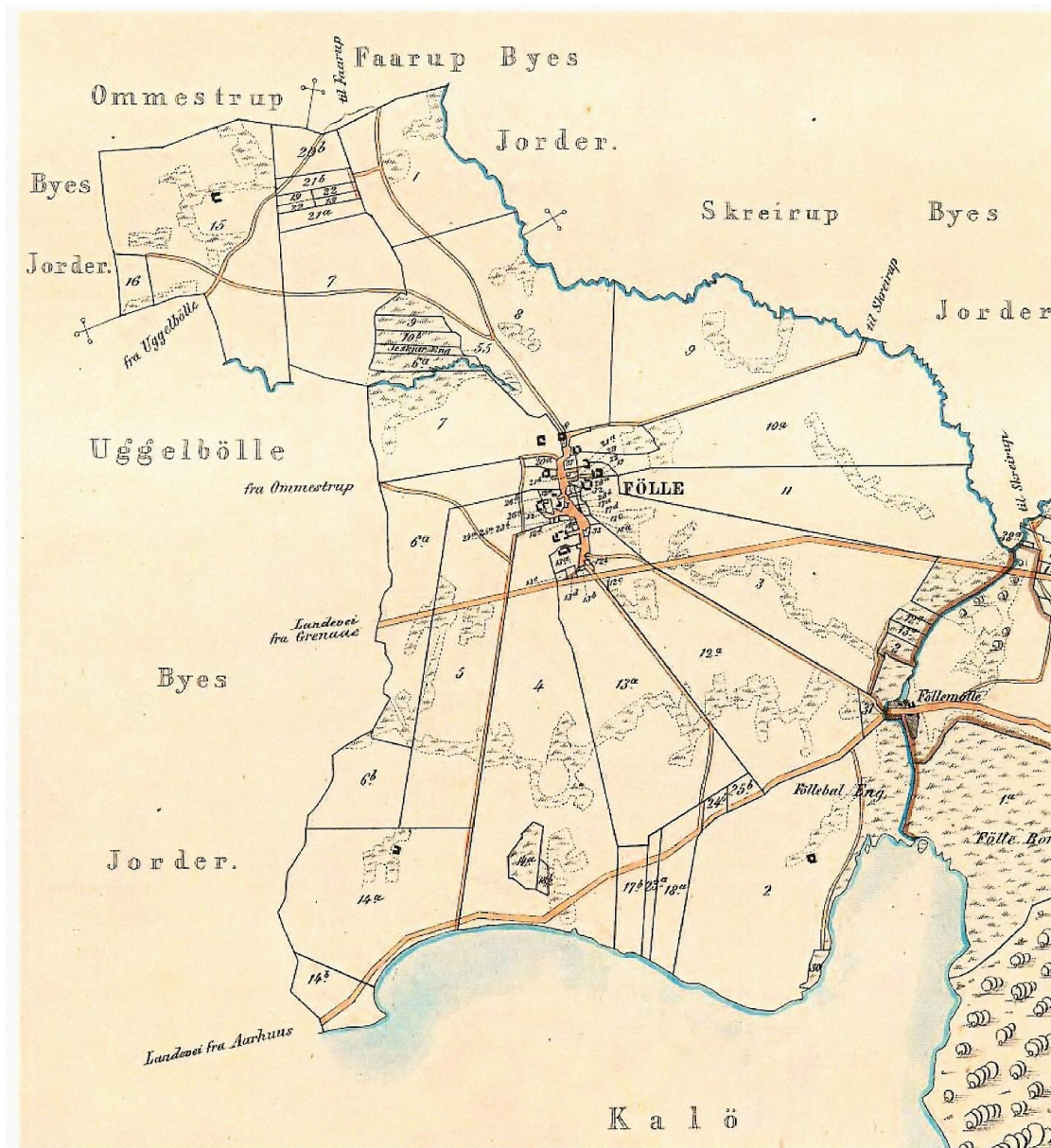

VILFRED FRIBORG HANSEN:

FØLLES HISTORIE

RØNDE 2001
TILFØJELSER 2004 ff.

FØLLES HISTORIE -
SKREVET 2000-2001

ENKELTE TILFØJELSER DEREFTER

UTRYKT

COPYRIGHT: FORFATTEREN

TILGÆNGELIG PÅ
BIBLIOTEKET I RØNDE OG
EGNSARKIVET I FELDBALLE

BEMÆRKNINGER TIL HJEMMESIDEN SEPT. 2025:

**Til hjemmesiden bringes de fem kapitler som særskilte artikler, hver for sig.
Her følger kapitel 1 om landsbyen indtil udskiftningen i 1782.**

Indholdsfortegnelsen til alle fem kapitler bringes også her på s. 4 – 5.

FORORD

Arbejdet med denne materialesamling om Følles historie begyndte, da Røndeegnens Lokalhistoriske Forening i august 2000 arrangerede en byvandring i Følle med undertegnede som leder. Byvandringen passede godt sammen med planerne om snarest at udarbejde en lokalplan for Følle. Denne hensigt blev optaget i kommuneplan 2001.

I forbindelse med forberedelsen til byvandringen blev det nødvendigt for mig at sætte mig ind i Følles historie. Det skete ved at læse den tilgængelige litteratur, herunder artikler i Østjysk Hjemstavn og Adresseavisen, og efterladte erindringer og artikler.

Vigtigste led i forberedelsen var dog samtaler med forskellige Følle-borgere, eller tidligere Følle-borgere. Især vil jeg fremhæve Emmy og Aage Sørensen, fhv. bogtrykker og indehaver af Adresseavisen, hvis fortællinger om Følle har været første inspiration til overhovedet at beskæftige mig med emnet. Men derudover havde jeg gode og givtige samtaler med Malta Sørensen (i øvrigt bror til Aage Sørensen), brødrene Frode Petersen og Thage Følle Petersen og Jytte Petersen, Rigmor og Peter Gertsen. En stor tak skylder jeg også Egnarkivet i Feldballe, hvor Grethe Nielsens hjælp har været af stor betydning, især for billedsiden.

Tidligere havde jeg haft gode samtaler med Holger Rasmussen, Rasmus Rasmussen, Sigvald Jensen, Walther Bruus, Niels Otto Kudahl m.fl. Notaterne fra disse samtaler indgik også i forberedelsen.

Efterfølgende er manuskriptet gennemgået og rettet af flere, bl.a. Søster og Oscar Hvilshøj, Birgit og Erik Sørensen, Breinholt, Kirsten Zaluski, Ulla Haue Petersen, Sonja Jacobsen, Elisabeth Nielsen, Henning Løber, Aksel Vorbjerg Nielsen, Poul Henning Reiths, m.fl. Så rigtig mange har været involveret undervejs.

Man kunne naturligvis blive ved med at ændre og føje til, men arbejdet er for størstedelens vedkommende afsluttet i marts 2004. Jeg håber, materialesamlingen også vil komme til nytte, når der til sin tid skal udarbejdes en lokalplan for Følle, således som det er forudset i Rønde kommuneplan.

Rønde, oktober 2001
Vilfred Friborg Hansen

TILFØJELSER: der er løbende sket enkelte rettelser og tilføjelser efter 2001.
Rønde, maj 2025, Vilfred Friborg Hansen.

LITTERATUR:

Gunnar Bach: Erindringer fra Følle. U. å. (utrykt). erhvervet 2022

Britta Nielsen: Mit livs historie. Barndom og ungdom i Følle og Bjødstrup. 2005 (utrykt).

INDHOLDSFORTEGNELSE

Kapitel 1: Følle til og med udskiftningen i 1782

Landskabet
 Fra middelalder til udskiftningen
 Udskiftningen i 1782
 Efter udskiftningen – en kort oversigt

Kapitel 2: Gårdene og deres beboere

Matrikel nr. 1: Kaløs kirkejord
 Matrikel nr. 2: Følle Strandgård
 Matrikel nr. 3: Bernbo
 Matrikel nr. 4: Røndegård
 Matrikel nr. 5: Bruusminde
 Matrikel nr. 6: Banggården / Hannesminde
 Matrikel nr. 7: Tyrregården / Hannesminde
 Matrikel nr. 8: Overgård
 Matrikel nr. 9: Ladegård
 Matrikel nr. 10: Følle Højgård
 Matrikel nr. 11: Elmehøj
 Matrikel nr. 12: Karenslund / Toftegård
 Matrikel nr. 13: Røndegård
 Matrikel nr. 14: Blombjerggård
 Matrikel nr. 15: Korslund

Kapitel 3: Følle efter udskiftningen, til 1970

”Frugttræernes by”
 De nye landeveje: Århusvej og Randersvej
 Købmandsgården
 Bangs butik
 Korslund Mejeri
 Mælkeudsalg
 Følle skole
 Forskolen
 Pogeskolen
 Smedjen
 Håndværkere og handlende
 Badehotellet
 Kalø Vig Skytteforening
 Afholdsforeningen
 Snekastning, Andelstærskværket
 Andelstærskværket
 Bymøllen
 Følleborgernes lod
 Følle Vandværk
 Mindestenen og anlægget
 Borgerforeningen

Forsamlingshus
 Fastelavn
 Storkene i Følle
 Udflugter
 Følle Kvægavlsforening
 ”Ved jernstængerne” og ”rundt om trekanten”
 Bygaden og bækken
 Dagliglivet
 Omgangsformer
 Ugelbølle-Følle Boldklub
 Fiskeri
 Drukneulykker
 Ildebrande
 Arbejderbevægelsen
 Besættelsen
 Bæltefabrikken
 Rønde skole bygges
 Følle Bund

Kapitel 4: Gaderne og husene

Bygaden
 Syrenvej
 Smedebakken
 Brovej
 Justegyde
 Elmebakken
 Tjørnevænget
 Århusvej
 Søndervangen
 Randersvej
 Føllevej
 Rågholmvej
 Lerbakken
 Helshøjvej
 Tangbakkevej
 Strandvejen
 Præstekravevej, Bekkasinvej, Søren Møllersvej
 Følle Strand (sommerhusområdet)

Kapitel 5: Følle efter 1970

Kommunalreformen 1970
 Lerbakken
 Kloakering
 Motortrafikvejen
 Borgerforeningen. Tilflytterne.
 Kommuneplan 2001. Fremtiden

FØLLES HISTORIE 1:

FØLLE TIL OG MED UDSKIFTNINGEN 1782

Når man tager de helt store briller på og ser på Følles historie, så tegner der sig tre store brud i udviklingen:

det første er selve grundlæggelsen, da Følle bliver en landsby med bofaste beboere og fast definerede gårde med hver deres marker. Det er sandsynligvis sket i løbet af vikingetiden, måske omkring år 1000.

Det andet er udskiftningen i 1782, da gårdenes marker omfordeles, landsbyfællesskabet ophæves, og de enkelte gårdes marker samles, samtidig med at husenes områder og jordstykker i landsbyen (tofterne) fastlægges.

Det tredje er det mere udefinerlige brud, der ligger omkring 1950'erne / 1960'erne / 1970'erne / 1980'erne, hvor en linje med fortsat vækst og udbygning af landsbyens befolkningstal, institutioner (f.eks. skoler), virksomheder og handlende ophører og afløses af befolkningstilbagegang og færre institutioner (skolerne ophører 1955), virksomheder og handlende (købmandsbutikkerne ophører hhv. 1981 og 1986). Følle bliver en af ofrene for centraliseringen.

Som en fællesnævner for dette sidste brud i den historiske udvikling har jeg valgt året 1970, lidt under indtryk af, at i dette år får vi en kommunalreform, der også kom til at betyde en fastlæggelse af Følles planlægningsmæssige status i Rønde kommune.

LANDSKABET

Det landskab, Følle ligger i, er ligesom det øvrige landskab omkring Kalø Vig dannet i slutningen af den sidste istid. Da isen var på tilbagetrækning fra den store israndslinje midt ned gennem Jylland, standsede den op i et par tusinde år, i perioden omkring 14.000 – 11.000 f.Kr., og bevægede sig frem og tilbage her på Syd-Djursland, alt efter hvor koldt eller varmt klimaet udviklede sig. Man taler om "den østjyske israndslinje".

Kattegat var på dette tidspunkt dannet og altså isfrit. Isen kom i stedet, paradoksalt nok, sydfra, idet en kæmpegletsjer skød sig frem fra det baltiske område og dannede det, der i dag er Østersøen. Forrest i denne gletsjer dannedes der to store "tunger", der skød sig frem i vores område og dannede hhv. Kalø Vig og Ebeltoft Vig. Foran disse to istunger hobede materialet sig op og dannede bl.a. bakkerne omkring Rønde. Imellem de to tunger var pladsen særlig trang, og her hobedes materialet op og dannede Mols Bjerge.

En "aflægger" af Kalø Vig-istungen dannede Følle Bund, og da isens afsmeltning igen for alvor tog fart, dannedes en stor flod af afsmeltet "isvand" under tungen, og vandet fossede ud herfra og dannede den store tunneldal mellem Følle og Rønde, videre nord om Rønde til Rostved, hvor vandet endelig var fri af is og opsamlet materiale, så den kunne brede sig ud og danne søerne (Korup sø, Øjesø, Lillesø) foran isranden. Længere ude, hvor vandet flød mere roligt, afsattes det lettere materiale (sand) og dannede Tirstrup hedeslette.

Søerne kan også være dannet efter at dødisklumper foran indlandsisen er smeltet og har efterladt store huller i landskabet.

Ved Følle blev tunneldalen, da der i løbet af de næste 10.000 år meldte sig roligere tider, til den fredelige og idylliske Knubbro Bæk. Ned mod denne, der oprindeligt lige efter istiden har været en stor flod, dannedes afløb som f.eks. Følle Bæk¹.

De jordbundsforhold, istiden efterlod ved Følle, beskrives i amtets kulturmiljøreddegørelse 2004 således: undergrunden består af plastisk ler, der ligger relativt højt, mellem 8 og 75 m. over havniveau. Leret er nogle steder i Følle-Ugelbølle området blottet, så den karakteristiske grønne farve dukker op ved jordarbejder. Omkring Følle har man desuden fundet askelag i det plastiske ler – et vidnesbyrd om vulkansk aktivitet i området i en fjern fortid. Citat: ”Følle ligger på bakkehældet ned mod Kalø Vig i et uroligt og småkuperet landskab, præget af sidste istids omformning af sten, sand og ler, som blev aflejret ved isens afsmeltning. Der er generelt et højt indhold af ler i morænen i området nord for Kalø Vig og flere steder er plastisk ler og mergel fra undergrunden blevet blandet op i overfladeaflejringerne. Jordbundsmæssigt er området meget homogent og overalt klassificeret som grov sandblandet lerjord/fin sandblandet lerjord²”.

I dette landskab, omkring Følle Bæk og Knubbro Bæk og tæt på vigen med de gode fiskemuligheder, har de første mennesker slået sig ned i tiden efter isens forsvinden, der rundt regnet kan sættes til 11.000 f. Kr. De første har slået sig ned i en periode for at fiske og jage, og er derefter draget andre steder hen. De første bønder er vel kommet til som andre steder i landet i den ældre stenalder omkring 4000 f.Kr., og de har bevæget sig rundt i området, da de var nødt til at forlade et sted, når jorden var for udpint til at det kunne betale sig at dyrke den. Helt sikkert har de levet lige så meget, måske mere, af jagt og især fiskeri end af landbrug. En tradition, vi kan følge i Følle helt op til nutiden, naturligvis betinget af, at landsbyens jorder støder op til Vigen.

Bofaste blev bønderne først i vikingetiden (ca. 800-1066 e. Kr.) og tidlig middelalder (1100-årene). Hvornår ved vi ikke præcist – det nærmeste, vi kan komme det, er en konstatering af, hvornår navnet Følle for første gang dukker op i historien.

FRA MIDDELALDER TIL UDSKIFTNING

Første gang, Følle omtales, er i 1313, hvor navnet er ”Følwik”, d.v.s. ”stedet ved vigen, hvor der er mange føl” – det kan tænkes, at man har brugt at sætte føllene til græsning på de frodige, grønne områder her tæt på vigen.

Der kendes mange stednavne med forskellige afledninger af ordet føl, men Følle er det eneste sted i landet, hvor stednavnet er blevet til ”Følle”.

Omtalen i 1313 sker i forbindelse med, at provst Jens i Århus skænker en gård i Følle til et nyopført alter ved domkirken.

I 1315 omtales det endvidere, at Århus domkapitel ejer halvdelen af landsbyen Følle, i alt 12 ejendomme, hvoraf de 9 er beboede, mens 3 står øde. Fra disse 12 Følle-ejendomme får kannikerne ved domkirken hvert år 144 tønder korn og 120 læs hø.

Følle har i den ældste del af middelalderen sandsynligvis bestået af tre store gårde og en halv snes smågårde og huse med og uden jord.

De tre store gårde er senere blevet delt. I 1648 ejer Århus domkapitel således 6 gårde i Følle, og dermed stadigvæk godt halvdelen af jorden i landsbyen.

Efter reformationen i 1536 blev den rette ejer af al kirkegods imidlertid kongen. 1666 tilskøder kongen en af gårdene til Simon Pauli, året efter to andre gårde til ejeren af Clausholm (der

¹ Se Folk og Liv bind 12 side 17-20 om dannelsen af landskabet omkring Rønde

² Kulturmiljøer i Århus Amt 2004, Følle s. 2

dog kort tid efter sælger dem videre til ejerne af Møllerup og Rosenholm). De resterende tre gårde skænker kongen derefter til Københavns Universitet.

Af de øvrige gårde får vi i matriklen 1664 at vide, at de to er selvejergårde, mens de to øvrige tilhører Bregnet og Mørke kirker. Retten til afgifterne af de to selvejergårde havde kongen i 1661 skænket til Erik Rosenkrantz af Rosenholm.

Ved at sammenligne matriklerne 1664 og 1688 ses det, at gård nr. 1 og 2 begge i mellemtiden er blevet delt i tre, mens gård nr. 3 og 6 er blevet delt i to. Dermed er antallet af gårde øget fra 10 til 16 mellem 1664 og 1688³, hvoraf de to dog er at betegne som huse med jord. Foruden de 14 gårde og to huse med jord er der i landsbyen 4 huse uden jord⁴. Følle var dermed den største landsby i Bregnet sogn – til sammenligning var der i Rønde otte mindre gårde.

Dette er det ældste nogenlunde nøjagtige kort i Danmark: kortet fra Videnskabernes Selskab 1791. Her ses infrastrukturen omkring Følle, som den var indtil 1855, hvor den nye Aarhus-Grenaa landevej blev bygget. Indtil da forløb vejen, som det ses her, langs stranden. Vejen fra Randers ses i øverste højre hjørne af kortet – den gik gennem Thorsager og stødte på Grenaaavejen i Rostved. Alle veje omkring Følle er markeret som småveje. "M" står for "Mølle".

UDSKIFTNINGEN I 1782⁵

Følle blev udskiftet forholdsvis tidligt, nemlig allerede i 1782. Til sammenligning udskiftedes Rønde 1791 og Thorsager 1793.

Det er svært at sige, hvad forklaringen på den tidlige udskiftning er. De afgørende forordninger om udskiftning udkom 1776 og 1781, men den store landbokommission, der satte fart i landboreformarbejdet, blev først nedsat i 1786. Derefter fulgte stavnsbåndets ophævelse i 1788. Der kendes dog eksempler på andre meget tidlige udskiftninger, f.eks. aktualiseret af en brand i landsbyen, hvilket dog næppe er tilfældet i Følle, hvor de allerfleste gårde netop blev liggende i landsbyen efter udskiftningen. Andre forklaringer kan være, at der i landsbyen eller blandt ejerne af fæstegårdene (Vosnæsgård, Hospitalet) har været fremsynede folk, der har kunnet overtale de andre til en udskiftning. Det ses ofte, at de tidlige udskiftninger sker i landsbyer med forholdsvis mange selvejere, hvilket jo netop var tilfældet i Følle.

³ Oplysningerne om ejerforholdene i Følle før udskiftningen i 1782 stammer fra Poul Rasmussen: "Gårdene i Følle før 1688" i Østjydske Hjemstavn 1949.

⁴ "Følle på Udskiftningstiden" i Østjydske Hjemstavn 1949.

⁵ Det følgende afsnits oplysninger om udskiftningen stammer fra "Følle på Udskiftningstiden" i Østjydske Hjemstavn 1949. Udskiftningskortet er også herfra.

Gårdene i Følle landsby ved udskiftningen i 1782, udsnit af udskiftningskortet. Gårdenes numre på udskiftningskortet svarer ikke til de senere tildelte matrikelnumre, jf. matrikelkortet fra 1836 (se senere).

Mange af de tidlige udskiftninger skete som stjerneudskiftninger, idet denne udskiftningsform betød, at gårdene blev liggende i landsbyen. Bønderne havde endnu ikke vænnet sig til tanken om at komme til at bo alene langt væk fra landsbyens tryghed. Derfor er det ikke overraskende, at denne udskiftningsform også er anvendt i Følle, dog med den modifikation, at tre af de 14 gårde blev udflyttet.

På tidspunktet for udskiftningen bestod Følle ligesom i 1688 af 14 gårde. Tre af disse hørte under Vosnæsgård og andre tre under Hospitalet i Århus⁶.

Hospitalet i Århus var det tidligere dominikanerkloster i byen. Det var almindeligt, at klostrene efter reformationen omdannedes til hospitaler (nu ejet af kongen), idet munkene ofte havde drevet hospital i klostrene før reformationen.

⁶ Kulturmiljøer i Århus Amt 2004, Følle s. 4 oplyser i modsætning hertil, at Følle ved udskiftningen har 14 gårde hvoraf de 13 ejes af Vosnæsgård og den 14. af Københavns Universitet.

Beboerne i de 14 gårde var ved udskiftningen:

- Gård nr. 1: Niels Stær (gården hørte under Vosnæsgård) - senere matr. 13 Røndegård
- 2: Jens Rønde (gården hørte under Hospitalet i Århus) - senere matr. 4 Røndegård
- 3: Rasmus Bruus - senere matr. 5 Bruusminde
- 4: Søren Graver - senere matr. 14 Blombjerggård
- 5: Jørgen Thyekiær (Vosnæsgård) - senere matr. 12 Karenslund / Toftegård
- 6: Peter Bang - senere matr. 6 Banggård / Hannesminde
- 7: Jacob Rasmussen - senere matr. 15 Forkærgård v. Korslund
- 8: Anders Bentsen - senere matr. 2 Følle Strandgård
- 9: Niels Jørgensen (Hospitalet i Århus) - senere matr. 7 Thyrregården / Hannesminde
- 10: Jørgen Bødker - senere matr. 8 Overgård
- 11: Jens Andersen - senere matr. 9 Ladegård
- 12: Niels Andersen (Vosnæsgård) - senere matr. 10 Følle Højgård
- 13: Rasmus Jacobsen - senere matr. 11 Elmehøj / Elmely
- 14: Peder Andersen (Hospitalet i Århus) - senere matr. 3 Bernbo

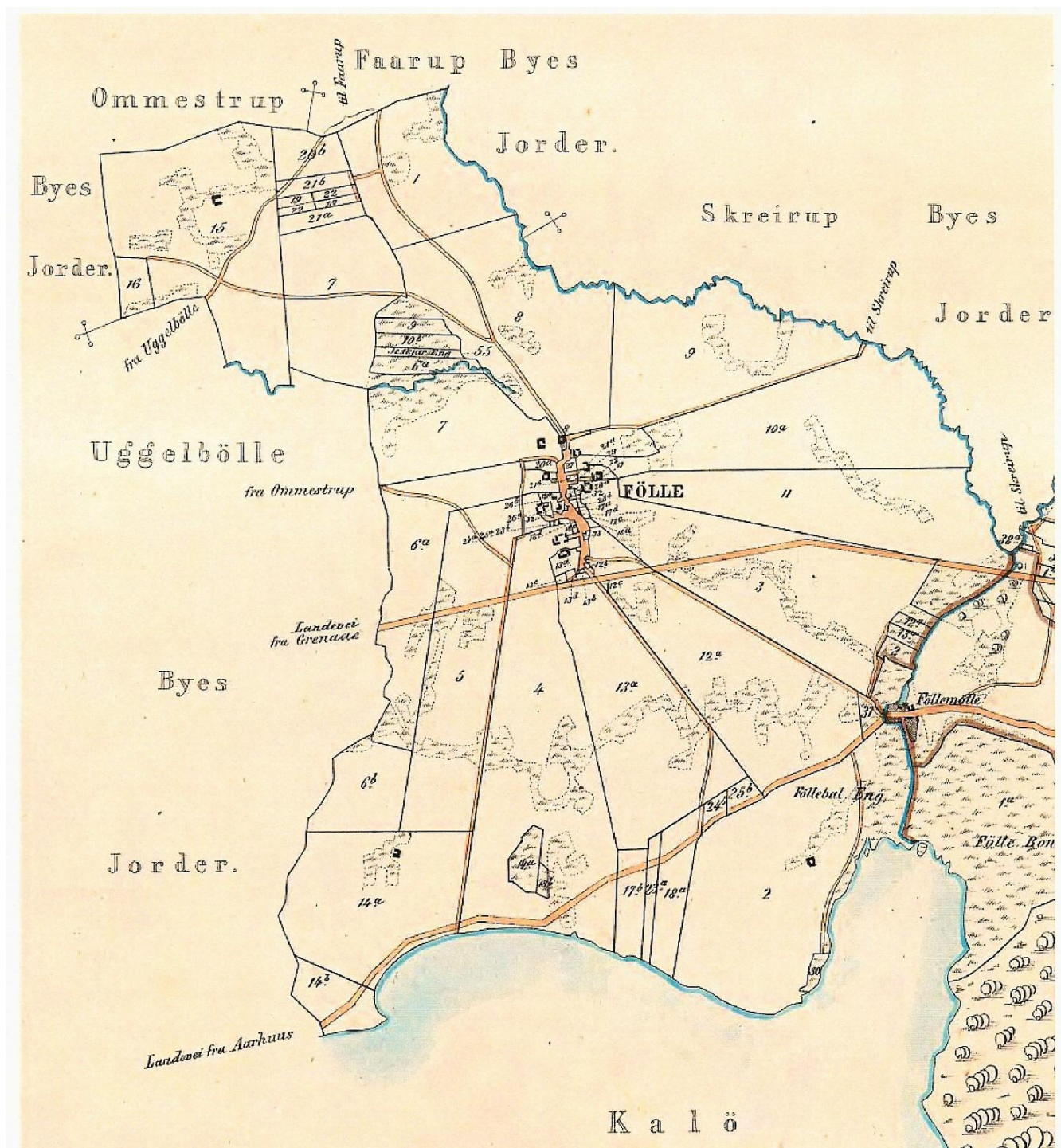
Udskiftningen gennemførtes som en stjerneudskiftning, idet tre gårde dog fik marker uden for ”stjernen”. Det er en udskiftningsform, der havde den ulempe, at alle de gårde, der blev liggende i landsbyen, fik jord i ”strimler” ud fra landsbyen, men stjerneudskiftningen anvendtes ofte, da den tillod de allerfleste af bønderne at blive boende i landsbyen med de tætte og trygge omgivelser. I Følle blev 11 af de 14 gårde således liggende i landsbyen, mens kun tre blev udflyttet, dels til landsbymarkens sydøstligste (Følle Strandgård) og sydvestligste (Blombjerggård) hjørne, dels til dens nordvestligste hjørne (Forkærgård ved Korslund).

Ved den senere matrikulering 1836 fik kirkejorden, som traditionen bød, tildelt matrikel nr. 1 (jorden i landsbymarkens nordøstlige hjørne: ”Callø Kirke Jord”). De 14 gårde fik matr.numre fra 2 til 15. Gård nr. 2 fik jorden ved Følle Bund og fik senere navnet Følle Strandgård, og gård nr. 15 fik tildelt jorden i det stik modsatte hjørne, ved det nuværende Korslund. Gård nr. 14 fik jorden i det sydvestlige hjørne, ved det nuværende Følle Strand (den senere Blombjerggård).

Bregnet kirkes jordlod (”Callø Kirke Jord”) fik det nordvestlige hjørne af landsbyjorden og blev altså matrikel nr. 1. Rosenholm fik også en mindre kirkelod, formodentlig fordi de gårde, der hørte under Vosnæsgård, har hørt til Mørke kirke. På det første matrikelkort er denne jord dog inddraget til landsbyen og givet til en af husmændene som matrikel nr. 16.

På det første matrikelkort er der endvidere afgivet et stykke jord fra gård matr. nr. 6 og fra gård nr. 4. Det første blev til Lille Blombjerggård, med matr. nr. 6 b.

Ud over de 14 gårde fik en række huse tildelt jordlodder og blev altså til små husmandssteder. De fik også matrikelnumre ved matrikuleringen i 1836. Nr. 16 yderst mod vest (vest for Korslund-krydset, tidligere Rosenholm kirkejord), nr. 17 og 18 ved Følle Strand – hvoraf den ene (vist nr. 17?) senere blev til Thyrislund (begges tilhørende huse lå stadig oppe i landsbyen). Nr. 19-22, hvis huse også stadig lå i landsbyen, fik tildelt nogle små lodder i landsbymarkens nordvestre hjørne (nordøst for Korslund-krydset). Hus nr. 23 fik en meget smal strimmel jord mellem de to tidligere omtalte lodder til nr. 17 og 18, mens nr. 24 og 25 fik en mindre lod nordøst for lodden til nr. 18. Husene nr. 26-29 måtte nøjes med lidt jord omkring huset i landsbyen, nr. 30 var en særlig fiskerlod eller landingsplads, måske til landsbyens fælles brug – det blev senere til ”Følleborgernes Lod”, mens nr. 31 var en mindre lod vest for Følle Mølle – den nuværende lille skov ved rensningsanlægget.

Kort over Følle ejerlav, ca. 1836, senere optegnet (mest iøjnefaldende er den nye Århus-Grenaa-landevej fra 1855 indsat).

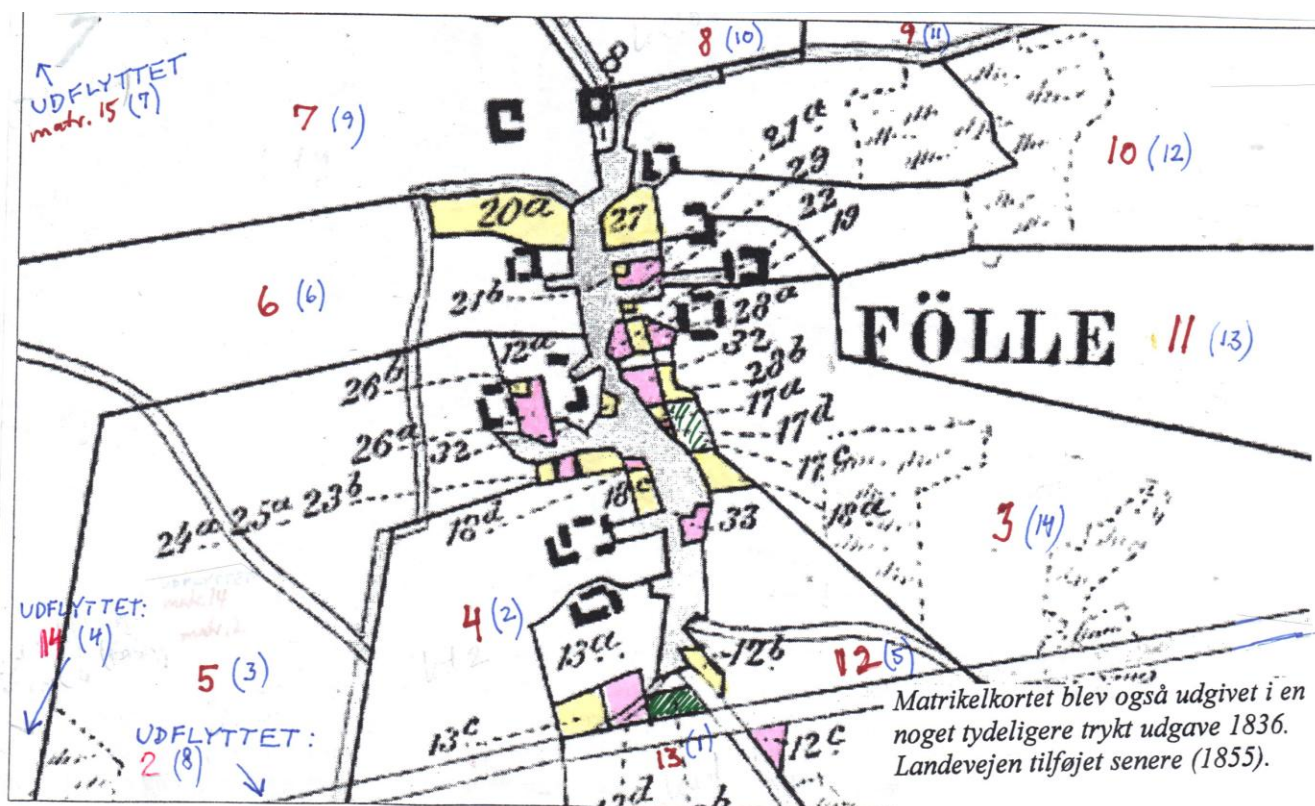
Kan der have været en eller anden fælles anvendelsesmulighed også til denne lod? Til stævning f.eks. eller tillagt Følle Mølle?

Nr. 32 og 33 var jordløse huse i landsbyen. Dermed ophører matrikelnumrene.

Sonja Jacobsen husker, at lod nr. 31 i hendes barndom nærmest betragtedes som ”ingenmandsland” – eller måske snarere ”allemandsland”, hvor Følleborgerne, unge som gamle, samlede hasselnødder. Men området var ejet af Jens Hvejsel og Chr. Toftgaard (Røndegaard). Området ind mod selve vandmøllen blev kaldt ”mølkjøret” (Møllekæret) og var yndet af Følledrengene til at lege indianere på.

Facit er altså: en kirkelod, 14 gårde, 10 huse med jord (”husmandssteder”), 6 huse uden jord, samt to lodder formodentlig til landsbyens fælles anvendelse.

Følles afgrænsning var mod øst Følle Mølle, der tilhørte Kalø, og Knubbro Bæk. Mod nord grænsede landsbyens marker til Ommestrups, Faarups og Skrejrups marker, og mod vest til Ugelbølles marker. Mod syd gik Følles marker helt ned til vigen, hvilket gjorde fiskeri til en meget væsentlig indtjeningskilde ved siden af landbruget. Det er derfor en nærliggende tanke, at lod nr. 30 var den fælleslod, hvorfra fiskeriet foregik. Loddens vigtighed ses af, at der var afsat en særlig vej fra strandvejen ned til den.

På matrikelkortet fra 1836 ses også de små lodder, her markeret med to farver for at gøre skillelinjerne tydelige. Matrikelnumrene er indsat med rødt, i parentes bagefter ses gårdenes numre fra udskiftningskortet. Matr. 18 c er smedens lod, 13 b er den senere købmandsgård (grønt skraveret).

Følle omtales i et dokument fra 1313 som Følwik hv. Følwiik.

Endelsen -wik eller wiik er det, som navneforskeren Chr. Hald kalder en afslebet form af ordet Vig, Følvingen med andre ord. At der i den gamle (udflyttede) Følle Strandgård i dag er stutteri synes således i tråd med historien.

Det er ikke så ofte, at der findes oplysninger om en landsby i tiden før Chr. V's Matrikel fra 1688. Det gør der for Følles vedkommende, og det skyldes først og fremmest, at halvdelen af Følles jord i 1313 var ejet af Århus Domkapitel, som omhyggeligt førte bog over kapitlets ejendomme. De er med andre ord skriftlige kilder til Følles ældste historie.

I en gennemgang af Følles historie før 1688 i Østjydske Hjemstavn fra 1949 konkluderer artiklens forfatter, at »Følle By i den ældste Del af Middelalderen sandsynligvis har bestaaet af tre store Gaarde og en halv Snes Smaagaarde og Huse med og uden Jord.« I følge kapitlet selv var der tale om 12 ejendomme, af hvilke de 9 var beboet og de 3 lå øde hen. Hvad der skyldtes de 3 øde ejendomme eller huse står hen i det uvisse. Det var dog ikke pesten, da den først kom til Norden i 1349.

Matriklen fra 1688 angiver, at der var 14 gårde, 2 huse med jord og 4 huse uden jord i Følle by.

Ved udskiftningen i 1782 var der fremdeles 14 gårde, hvoraf de 3 tilhørte Vosnæsgård, mens 3 tilhørte hospitalet i Århus.

Mens landbrug selvfølgelig har været det altdominerende erhverv i Følle, er der også vidnesbyrd om, at byen har været hjemsted for en del vævere, såvel mænd som kvinder, i en tid, hvor væveri var hjemmeproduktion. Følle omtales lige frem som »vævernes by«. Det passer for øvrigt godt med, at området var kendt for en stor hørproduktion, jf. tidligere.

Følle 1782 - optegnet efter Original-1 kort

Følle 1782 ved udskiftningen. Efter "Landskab og kulturhistorie", Syddjurs Kommune 2011.

EFTER UDSKIFTNINGEN - EN KORT OVERSIGT

Følle var og blev en meget driftig landsby. Den er i overleveringerne både omtalt som ”frugttræernes by”, ”håndværkernes by” og ”vævernes by”. Betegnelser, der som alle vidner om de sidebeskæftigelser, der trivedes i landsbyen.

Gårdene har ofte haft egne frugtplantager, og der blev afsat store mængder æbler og pærer til markederne i Århus. Ryet som frugttræernes by, der også bredte sig til nabobyen Rønde, skyldes muligvis en enkelt foretagsom mand, nemlig Jørgen Sørensen Thyrresen, som jeg senere vil omtale.

Frugttræerne satte også deres præg på byens udseende. Det fortælles, at folk udefra ofte tog fejl af byen og troede, at den var en skov. Først ved nærmere øjesyn kunne det konstateres, at der mellem de mange træer lå en landsby.

Mens indtjeningen ved frugt var forbeholdt gårdene eller de huse, der rådede over en jordlod, kunne folkene i de jordløse huse ernære sig ved forskelligt håndværk. Især vævningen var Følle kendt for. I en artikel fra 1930'erne kan Marie Rasmussen stadig huske 10 vævere i byen – den sidste af dem levede endnu på dette tidspunkt i den ærværdige alder af 94 år.

De helt store omvæltninger i landsbyen kom som i det øvrige Danmark efter demokratiets indførelse i 1848 (og den første frie grundlov af 1849). I demokratiets kølvand fulgte ophævelsen af købstædernes monopol på handel i 1857. Handel og samfærdsel tog herefter et vældigt opsving, nye veje og senere jernbaner byggedes – for Følles vedkommende blev den helt store begivenhed anlæggelsen i 1855 af den nye Århus-Grenaa landevej, der kom til at gå lige syd for landsbyen og som nådesløst skar sig gennem seks af Følle-gårdenes marker. Det førte efterfølgende til, at et par af gårdene flyttede bygningerne syd for den nye landevej, hvilket så gav plads for etableringen af en stor købmandsgård på det tomme areal i landsbyen, lige nord for den nye landevej. Købmandsgården blev hurtigt et vigtigt omdrejningspunkt i landsbyens liv.

Det andet vigtige omdrejningspunkt var fra gammel tid smedjen, men fra 1869 kom et tredje til, idet der byggedes en skole. Herefter var grunden lagt til nogle fremgangsrige årtier for det lille landsbysamfund.

Samtidig med fremgangen måtte Følle dog sande, at nabobyen mod øst, på den anden side af Knubbro Bæk, Rønde, havde endnu større fremgang. Det skyldtes Kaløs nye kro, der blev bygget i 1855, d.v.s. samtidig med at den nye Århus-Grenaa landevej blev anlagt. Omkring kroen voksede det moderne Rønde op – og da højskolen kom til i 1894 og Rønde begyndte at blive skoleby, så måtte Følle erkende, at man ikke mere var sognets største by – førertrøjen var overtaget af ”opkomlingen” på bakken øst for bækken. Følle bevarede trods de fremgangsrige år sit præg af landsby, mens Rønde udviklede sig til et egentligt bysamfund.

Der blev dog etableret både en skofabrik (omkring Første Verdenskrig) og en meget succesrig bæltefabrik (under Anden Verdenskrig) i Følle, men efter at bæltefabrikken begyndte at skrante i 1970'erne og landbruget mekaniseredes og rationaliseredes, blev Følle først og fremmest en idyllisk landsby, med de værdier med social nærhed og naturnær beliggenhed, der hører hertil. De fleste beboere fandt deres arbejde uden for landsbyen.

Med den kommende lokalplan for Følle er det Rønde kommunes mål at hjælpe med til den udvikling, der er i gang hen mod en større bevidsthed om de særlige kvaliteter i landsbyen Følle og dermed en fælles bestræbelse på at bevare disse kvaliteter, dels de immaterielle (stemninger, oplevelser, fællesskab), dels de materielle – bevarelsen af bygninger og miljøer i landsbyen, samtidig med at der skal skabes opmuntring og plads til en udvikling i landsbyen, herunder til et begrænset nybyggeri.